

Özel Yetenekli Ortaöğretim Öğrencilerinin Etkili Öğretmen Özelliklerine Dair Bilişsel Kurgularının Değerler Eğitimi ile İlişkisi

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Filiz YÜKSEKBAŞ

Özel Büro Proje Sorumlusu, Arsuz İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü, filizyuksekbask@gmail.com. ORCID: 0009-0003-2968-9809

Gönderilme Tarihi: 22.12.2025 Kabul Tarihi: 27.01.2026 Yayınlanma Tarihi: 30.01.2026

Atıf: Yüksekbaş, F. (2026). Özel Yetenekli Ortaöğretim Öğrencilerinin Etkili Öğretmen Özelliklerine Dair Bilişsel Kurgularının Değerler Eğitimi ile İlişkisi. *eBilge*, 2(1), 74-92.

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18384394>

Öz

Bu araştırmanın amacı, ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin etkili öğretmene ilişkin bilişsel kurgularını ortaya koymak ve bu kurguların değerler eğitimi ile ilişkisini incelemektir. Araştırma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde vaka çalışması deseninde yürütülmüştür. Çalışma grubunu, farklı sınıf düzeylerinde öğrenim gören sekiz özel yetenekli öğrenci oluşturmaktadır. Veriler, Kelly'nin Kişisel Kurgu Teorisi'ne dayanan dağarcık örgüsü (repertory grid) tekniği ve destekleyici sözlü görüşmeler aracılığıyla toplanmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yoluyla çözümlenmiştir. Bulgular, öğrencilerin etkili öğretmen algılarında öğretmenin kişisel özelliklerine ve değer yönelimine mesleki bilgi ve becerilerden daha fazla önem verdiklerini göstermektedir. Katılımcıların bilişsel kurgularında özellikle anlayışlı olma, adalet, öğrenciye değer verme, empati ve sevgi gibi değerlerin ön plana çıktığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, etkili öğretmenliğin özel yetenekli öğrenciler açısından büyük ölçüde değer temelli ve ilişki odaklı bir yapı sergilediği söylenebilir. Araştırma bulgularının, öğretmen yetiştirme süreçlerinde değerler eğitiminin ve öğretmen-öğrenci ilişkisinin önemine yönelik katkı sunması beklenmektedir.

Anahtar kelimeler: Özel Yetenekli Öğrenciler, Kişisel Kurgu Teorisi, Etkili Öğretmenlik, Dağarcık Örgüsü Tekniği, Değerler Eğitimi

The Relationship Between Gifted Secondary School Students' Cognitive Constructs of Effective Teacher Characteristics and Values Education

Abstract

The aim of this study is to examine gifted secondary school students' cognitive constructs of effective teacher characteristics and to explore the relationship between these constructs and values education. The study was designed as a qualitative case study. The participants consisted of eight gifted students studying at different grade levels in secondary education. Data were collected through the repertory grid technique based on Kelly's Personal Construct Theory, supported by semi-structured interviews. The data were analyzed using content analysis. The findings revealed that students attributed greater importance to teachers' personal characteristics and value orientations than to their professional knowledge and instructional skills. Core values such as understanding, justice, caring, empathy, and love emerged prominently in students' cognitive constructs of effective teachers. Overall, the results indicate that effective teacher perceptions among gifted students are largely value-based and relationship-oriented. The study contributes to the literature by highlighting the central role of values education and teacher-student relationships in effective teaching from the perspective of gifted learners.

Keywords: Gifted Education, Personal Construct Theory, Effective Teaching, Repertory Grid Technique, Values Education

Giriş

21. yüzyılda küreselleşmenin hız kazanmasıyla birlikte dünyaya açılma, yeniden yapılanma, değişim ve gelişim bireyler ve toplumlar için kaçınılmaz bir zorunluluk hâline gelmiştir. Bu süreçte eğitim sistemlerinden beklenen temel işlev, bireyleri çağın gerektirdiği bilgi, beceri ve tutumlarla donatmaktır. Eğitim yoluyla yetiştirilecek bireylerin; araştıran, sorgulayan, problem çözebilen, eleştirel düşünebilen, öğrenmeyi öğrenen, bilgiyi üretebilen, yaratıcı, esnek, teknolojiyi etkin biçimde kullanabilen, düşüncelerini ifade edebilen, takım çalışmasına yatkın ve girişimci özellikler göstermeleri beklenmektedir. Bu niteliklerin öğrencilere kazandırılmasında öğretmenlerin üstlendiği rol, eğitim hizmetlerinin niteliğini doğrudan etkileyen temel bir unsur olarak görülmektedir.

Öğretmenlerin çağın gerektirdiği değişim ve gelişmelere uyum sağlamaları ve bu özellikleri kendi mesleki kimliklerine yansıtmaları, etkili ve nitelikli bir eğitim ortamının oluşturulması açısından önemli bir beklentidir. Ancak “etkili öğretmen” kavramını nesnel ölçütlerle ve kesin sınırlarla tanımlamak, kavramın öznel doğası nedeniyle güçtür. Alanyazında yapılan çalışmalar, etkili öğretmenliğin çok boyutlu bir yapı sergilediğini ortaya koymaktadır. Kavcar’a (1999) göre etkili öğretmenler; düşünen, sorgulayan, eleştiren, yeniliklere açık ve kendini sürekli yenileyen bireylerdir. Çeliköz ve Çetin (2004), öğretmenlik mesleğini sevmenin etkili öğretmenlik açısından önemli bir unsur olduğunu vurgulamış; Özabacı ve Acat (2005) ise etkili öğretmenlerin güvenilir, iletişim becerileri gelişmiş, demokratik ve tarafsız olmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Hoon ve Tomiko (2008) tarafından yapılan çalışmada ise öğrencilerin etkili öğretmeni, müfredat dışı etkinliklerle öğrenme sürecini zenginleştiren bir kişi olarak algıladıkları ifade edilmiştir. Bu bulgular, etkili öğretmenliğin yalnızca alan bilgisi ve pedagojik yeterliklerle sınırlı olmadığını göstermektedir.

Öğretim sürecini etkili biçimde yönetmek, öğretmenlik mesleği için gerekli olmakla birlikte tek başına yeterli değildir. Öğretmenin mesleğine yönelik tutumu, öğrencilerle kurduğu ilişki ve sergilediği insani özellikler, öğrencilerin derse yönelik tutum ve ilgilerini önemli ölçüde etkilemektedir. Küçükahmet (2003), öğretmenlerin mesleklerine karşı geliştirdikleri olumlu tutumların öğrencilerin öğrenme süreçlerine doğrudan katkı sağladığını belirtmektedir. Bu bağlamda etkili öğretmenlik, pedagojik donanım ve alan bilgisinin yanı sıra dürüstlük, adalet, insan sevgisi ve fedakârlık gibi insani değerlere sahip olmayı da içeren bütüncül bir mesleki duruşu ifade etmektedir.

Bu noktada değerler eğitimi, etkili öğretmenlik anlayışının önemli bir boyutu olarak öne çıkmaktadır. Değerler eğitimi, bireylerin toplumsal yaşamda anlamlı, sorumlu ve etik davranışlar geliştirmelerini amaçlayan bir eğitim süreci olarak ele alınmaktadır. Eğitim ortamlarında değerler yalnızca bilişsel düzeyde aktarılmamakta; öğretmenlerin tutumları, davranışları ve öğrencilerle kurdukları ilişkiler aracılığıyla örtük biçimde de kazandırılmaktadır. Halstead ve Taylor (2000), öğretmenlerin sınıf içi uygulamalarında benimsedikleri değerlerin öğrencilerin ahlaki ve sosyal gelişiminde belirleyici bir rol oynadığını belirtmektedir. Benzer biçimde Tirri (2011), öğretmenlerin etik

duyarlılıklarının öğrencilerin öğretmeni güvenilir ve etkili bir rehber olarak algılamalarında önemli bir unsur olduğunu vurgulamaktadır. Bu çalışmalar, etkili öğretmenlik anlayışının pedagojik yeterliklerin ötesinde, öğretmenin değer yönelimiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda öğretmen, değerler eğitiminin en temel uygulayıcısı konumundadır. Etkili öğretmenlik; adalet, empati, saygı, sorumluluk ve sevgi gibi temel değerlerin öğretmen tarafından tutarlı ve içten bir biçimde sergilenmesini gerektirmektedir. Öğrencilerin etkili öğretmenleri tanımlarken öğretmenin adil olması, öğrenci görüşlerine değer vermesi ve destekleyici bir sınıf iklimi oluşturması gibi özellikleri ön plana çıkardıkları görülmektedir (Wentzel, 2012; Cornelius-White, 2007). Bu durum, etkili öğretmenliğin öğrenciler açısından büyük ölçüde öğretmen-öğrenci etkileşiminin niteliği üzerinden anlamlandırıldığını göstermektedir.

Özel yetenekli öğrenciler ise bilişsel kapasitelerinin yanı sıra duygusal duyarlılıkları, adalet algıları ve anlam arayışları bakımından akranlarından farklı özellikler gösterebilmektedir. Bu öğrenciler için öğretmen, yalnızca bilgi aktaran bir uzman değil; aynı zamanda rehberlik eden, değer aktaran ve bireysel potansiyeli destekleyen bir rol üstlenmektedir. Bu nedenle etkili öğretmenlik, özel yetenekli öğrenciler açısından pedagojik yeterliklerin ötesine geçerek öğretmenin insani özellikleri, etik duruşu ve değer yönelimiyle anlam kazanmaktadır. Değerler eğitimiyle bütünleşmiş bir öğretmen-öğrenci etkileşimi, özel yetenekli öğrencilerin hem akademik hem de duyuşsal gelişimlerini destekleyen temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmektedir.

Buradan hareketle bu araştırma, ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören özel yetenekli öğrencilere göre etkili öğretmende bulunması gereken özellikleri ve değerleri ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın türü, modeli, çalışma grubu, veri toplama süreci, geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları ile verilerin analizine ilişkin bilgiler sunulmuştur. Araştırma süreci, çalışmanın amacı doğrultusunda ve nitel araştırma yaklaşımının ilkeleri dikkate alınarak yapılandırılmıştır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış bir vaka çalışmasıdır. Araştırmada, ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören özel yetenekli öğrencilerin etkili öğretmene ilişkin algılarını ve bu algıların değerler eğitimiyle ilişkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Vaka çalışması deseni, belirli bir grubun belirli bir bağlam içerisindeki algı ve bilişsel kurgularını derinlemesine incelemeye olanak sağlaması nedeniyle tercih edilmiştir.

Araştırmanın kuramsal çerçevesini Kelly'nin (1955) Kişisel Kurgu Teorisi oluşturmaktadır. Bu kuram, bireylerin dünyayı ve yaşantılarını kendi oluşturdukları bilişsel yapılar aracılığıyla anlamlandırdıkları varsayımına dayanmaktadır. Çalışmada Kişisel Kurgu Teorisi, kuramsal bir arka plan

sunmanın yanı sıra veri toplama sürecinin yapılandırılmasına ve elde edilen bulguların yorumlanmasına yön veren bir çerçeve olarak ele alınmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu, ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören özel yetenekli öğrenciler oluşturmaktadır. Çalışma grubu, nitel araştırma yöntemlerinde sıklıkla kullanılan amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yoluyla belirlenmiştir. Ölçüt örnekleme kapsamında, öğrencilerin özel yetenekli olarak tanılanmış olmaları ve ortaöğretim düzeyinde öğrenim görüyor olmaları temel ölçütler olarak belirlenmiştir.

Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin sınıf düzeyi ve cinsiyete göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1.

Çalışma Grubunun Sınıf Düzeyi ve Cinsiyete Göre Dağılımı

Cinsiyet	9. Sınıf	10. Sınıf	11. Sınıf	12. Sınıf
Kız	1	1	1	1
Erkek	1	1	1	1

Tablo 1’e göre çalışma grubunda 9. sınıf düzeyinde 1 kız ve 1 erkek; 10. sınıf düzeyinde 1 kız ve 1 erkek; 11. sınıf düzeyinde 1 kız ve 1 erkek; 12. sınıf düzeyinde ise 1 kız ve 1 erkek öğrenci yer almaktadır. Bu dağılım, farklı sınıf düzeylerinden ve cinsiyetlerden öğrencilerin bilişsel kurgularının çeşitliliğini yansıtmak amacıyla oluşturulmuştur.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak, Kelly’nin (1955) Kişisel Kurgu Teorisi’ne dayanan Dağarcık Örgüsü Tekniği (Repertory Grid) kullanılmıştır. Repertory grid, bireylerin belirli bir olguya ilişkin algılarını, kendi oluşturdukları bilişsel kurgular aracılığıyla ortaya koymayı amaçlayan yapılandırılmış bir sorgulama tekniğidir. Repertory grid tekniği, katılımcıların etkili öğretmene ilişkin öznel algılarını doğrudan ifade etmelerine olanak tanınması ve bireysel anlamlandırma süreçlerini görünür kılması nedeniyle tercih edilmiştir. Fransella, Bell and Bannister (2004) bireysel yapı sisteminde türetilen varsayımları ortaya koymada Dağarcık Örgüsü Tekniği’nin etkili bir yöntem olduğunu belirtmiştir.

Uygulama sürecinde katılımcılardan, hayatları boyunca tanıdıkları öğretmenleri düşünmeleri ve bu öğretmenleri etkili olma düzeylerine göre ayırt eden özellikleri belirlemeleri istenmiştir. Katılımcıların belirledikleri bu özellikler, onların etkili öğretmene ilişkin bireysel bilişsel kurgularını oluşturmaktadır. Ardından katılımcılardan, belirledikleri öğretmenleri bu kurgular doğrultusunda 1 (en iyi) ile 5 (en zayıf) arasında derecelendirmeleri istenmiştir. Bu puanlama, katılımcıların kendi algıları

içerisinde öğretmen özelliklerine yükledikleri göreceli önemi ortaya koymaya yönelik analitik bir araç olarak kullanılmıştır. Sayısal veriler, bilişsel kurguların karşılaştırılmasına ve sıralanmasına yardımcı olmuş; elde edilen nitel bulguların yorumlanmasında destekleyici işlev görmüştür.

Repertory grid uygulamasının ardından katılımcılarla sözlü görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu görüşmeler, repertory grid yoluyla elde edilen bilişsel kurguları açıklayıcı ve derinleştirici nitelikte destekleyen veriler olarak kullanılmıştır. Görüşmeler aracılığıyla katılımcıların belirttikleri kurguların arka planı anlaşılmasına çalışılmış ve elde edilen veriler yöntemsel üçleme kapsamında değerlendirilmiştir. Bu doğrultuda repertory grid tekniği, çalışmada etkili öğretmene ilişkin bilişsel kurguların ortaya çıkarılmasında temel veri toplama aracı olarak kullanılmış; elde edilen veriler, araştırmanın nitel vaka çalışması desenine uygun biçimde analiz edilmiştir.

Geçerlik ve Güvenirlik Çalışmaları

Araştırmanın geçerlik ve güvenilirliğini sağlamak amacıyla nitel araştırmalarda önerilen çeşitli stratejiler kullanılmıştır. Veri çeşitliliğini sağlamak amacıyla repertory grid tekniği ve sözlü mülakatlardan elde edilen veriler birlikte değerlendirilmiş; böylece veri üçlemesi sağlanmıştır. Ayrıca elde edilen veriler araştırmacı tarafından sistematik biçimde analiz edilmiş ve yorumlama sürecinde kuramsal çerçeve ile tutarlılık gözetilmiştir.

Verilerin Analizi

Repertory grid uygulaması sonucunda elde edilen veriler analitik betimleme yaklaşımıyla ele alınmıştır. Öğrencilerden elde edilen bireysel bilişsel kurgular, anlam benzerlikleri ve vurguladıkları özellikler dikkate alınarak mesleki bilgi ve beceriler ile kişisel özellikler olmak üzere iki ana başlık altında gruplandırılmıştır. Öğretmenlerin pedagojik donanımları ve sınıf içi uygulamaları mesleki bilgi ve beceriler başlığı altında; ders dışı davranışları, öğrenciyle kurdukları ilişki biçimleri ve değer yönelimleri ise kişisel özellikler başlığı altında değerlendirilmiştir. Bu gruplandırma doğrultusunda tablolar oluşturulmuştur.

Oluşturulan tablolar incelenerek, özel yetenekli öğrencilerin etkili öğretmen olarak tanımladıkları örneklerde birden fazla öğrenci tarafından ortak biçimde vurgulanan değerler belirlenmiştir. Bu süreçte değerlerin belirlenmesinde tekrar sıklığı, farklı bilişsel kurgularla ilişkilendirilmesi ve içeriksel anlam bütünlüğü ölçütleri birlikte dikkate alınmıştır.

Analiz sürecinin son aşamasında katılımcılarla sözlü mülakatlar gerçekleştirilmiş ve görüşmeler ses kaydı alınarak kaydedilmiştir. Sözlü mülakatlar, repertory grid yoluyla elde edilen bilişsel kurguları açıklayıcı ve derinleştirici nitelikte destekleyen veriler olarak kullanılmıştır. Bu sayede veri kaynakları arasında yöntemsel üçleme sağlanmış ve bulguların güvenilirliği artırılmıştır.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrenciler rep-grid dağıtıcı örgüsü yöntemiyle yapılan uygulamada toplam 87 adet bilişsel kurgu üretmiştir. Bu kurguların 19'u ortak olup, 40 farklı düşünce ortaya çıkmıştır.

Tablo 2'de tüm bilişsel kurguların mesleki bilgi ve beceriler ile kişisel özellikler başlıkları altında sınıflandırılması yer almaktadır. Birbiriyle örtüşen kurgular bir arada ele alınmıştır. Katılımcılar aynı kurguyu “kararında esnek, kararında otorite, disiplinli” gibi farklı sözcüklerle dile getirmiştir. “kararında otorite” kastedilerek kullanıldığı fark edildiğinden bu başlık altında toplanmıştır.

Etkili Öğretmen Özelliklerine Dair Bilişsel Kurguların Sınıflandırılması

Bu bölümde, dağıtıcı örgüsü (repertory grid) tekniği ve sözlü mülakatlar yoluyla elde edilen bulgular sunulmuştur. Bulgular, katılımcıların etkili öğretmene ilişkin bireysel bilişsel kurgularını yansıtacak şekilde düzenlenmiş; mesleki bilgi ve beceriler ile kişisel özellikler başlıkları altında ele alınmıştır. Sunulan bulgular, herhangi bir genelleme amacı taşımadan, katılımcı görüşlerinin örüntülerini ortaya koymak amacıyla betimsel ve analitik bir yaklaşımla aktarılmıştır.

Tablo 2.

Etkili Öğretmene İlişkin Bilişsel Kurguların Sınıflandırılması

MESLEKİ BİLGİ VE BECERİLERİ		KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ	
Bilişsel Kurgu	Frekans	Bilişsel Kurgu	Frekans
Alanında uzman	5	Anlayışlı	6
Dersi sevdirebilir	3	Adil	5
Dersi aktif işler	3	Öğrenci görüşlerine saygı duyar	5
Dersine önem verir	2	Öğrenciye değer verir	5
Farklı soru çözme tekniklerine sahip	2	Yenilikçi	4
Dersten ziyade hayata hazırlar	2	Güler yüzlü	4
Sınıf hakimiyeti iyi	2	Eğlenceli	4
Teknolojiyi etkin kullanır	1	Kararında otorite	4
Yüksek akademik bilgiye sahip	1	Öğrenciyi destekler	3
Ders işlemeye istekli	1	Samimi	3
Dersi iyi anlatır	1	Sevecen (anaç)	2
Sadece ders önemli değil	1	Empati	2
Öğrencinin hedefine uygun ders işler	1	Özverili	1
Bilgiyi aktarabilir	1	Çağdaş	1
Öğrenciye anlamlı sorumluluklar yükler	1	Esnek	1
Akılda kalıcı örnekler sunar	1	Açık görüşlü	1
Tüm sınıfı derse katar	1	İkna kabiliyeti olan	1
Grup çalışması yaptırır	1	Sakin	1

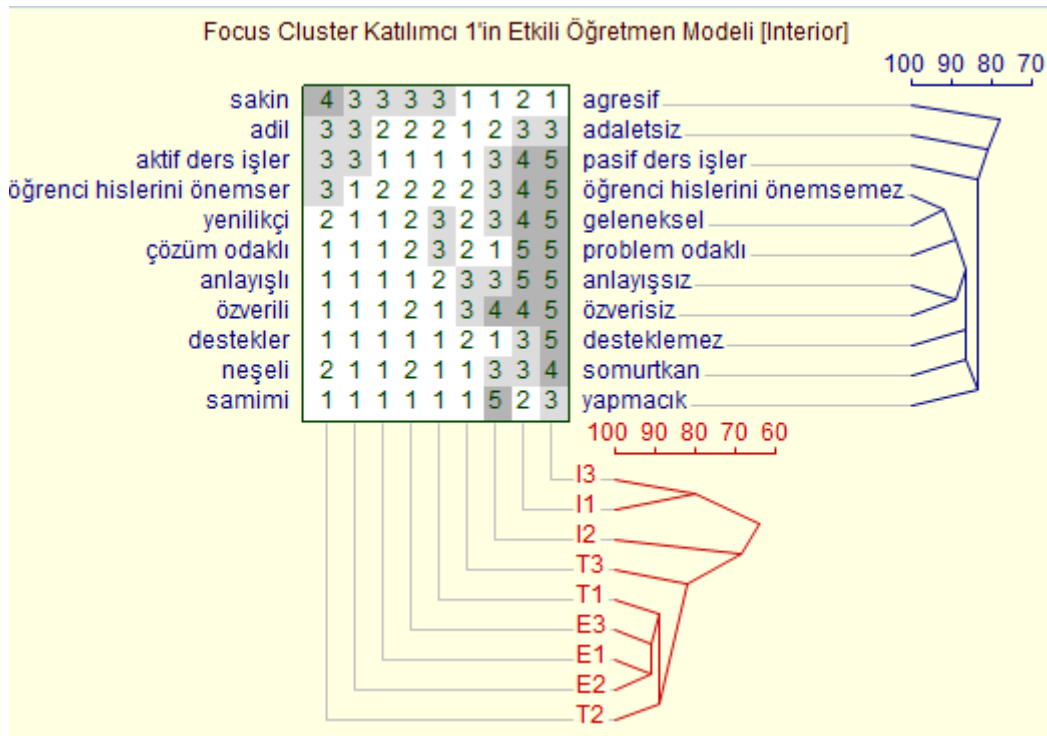
	Öğrencileri ders dışı etkinliklere aktif katar	1
	Sır tutabilen	1
	Dürüst	1
	Etkili tonlama	1

Dağarcık örgüsü tekniği kullanılarak elde edilen verilerin analizi sonucunda mesleki bilgi ve beceriler kapsamında 30 adet; kişisel özellikler kapsamında 57 adet bilişsel kurguya rastlanmıştır. Üretilen bilişsel kurgulardan öne çıkanlar sırasıyla anlayışlı olma (f=6), adalet (f=5), öğrenci görüşlerine önem verme (f=5), öğrenciye değer verme (f=5), alanında uzmanlık (f=5), yenilikçi olma (f=4), eğlenceli olma (f=4), güler yüzlü olma (f=4), kararında otorite (f=4) şeklinde başlamakta ve devam etmektedir. Çalışmaya katılan tüm katılımcıların dağarcık örgüsü tekniği ile toplanan bilişsel kurgu analizleri aşağıda detaylı olarak sırasıyla yer almaktadır.

Katılımcıların Dağarcık Örgüsü Tekniği İle Toplanan Bilişsel Kurgu Analizleri

Şekil 1.

Katılımcı 1'in Etkili Öğretmen Modeli

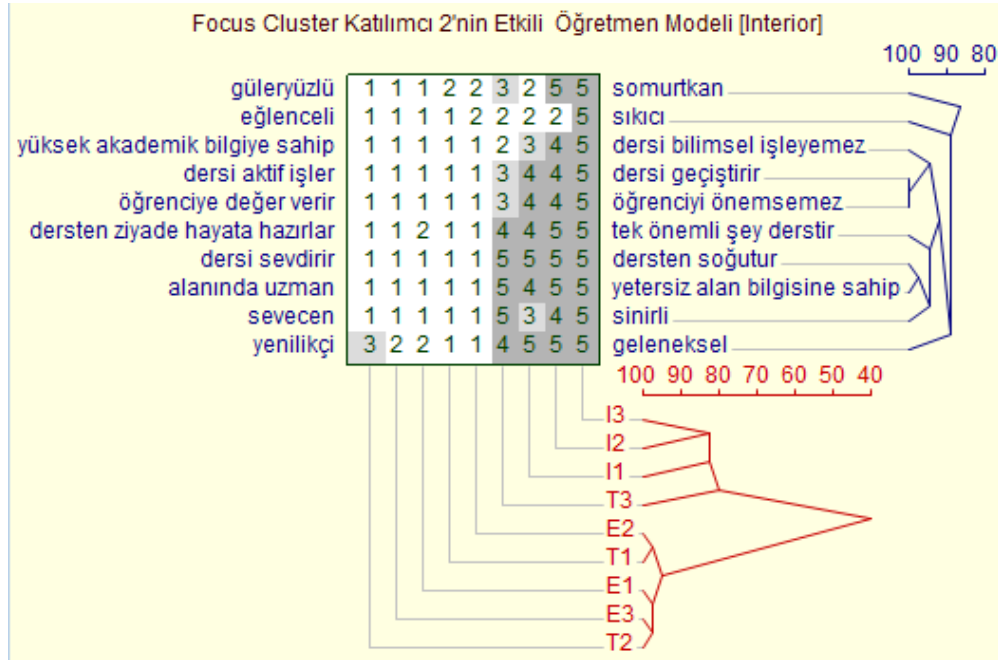

Katılımcı 1, etkili öğretmen özelliklerine dair 11 bilişsel kurguya sahiptir. Buradan yola çıkarak öğrencinin en çok öğretmenin kişilik özelliklerine ve değer yargılarına önem verdiği; mesleki bilgi ve becerilerin arka planda kaldığı gözlemlenmiştir. Yapılan sözlü görüşmeler de bu gözlemi destekler niteliktedir çünkü sık sık öğretmenlerin kişiliğine vurgu yapılmıştır. Katılımcı ancak iyi ve güzel huylu

özelliklerin barındığı insanların etkili öğretmen olabileceği fikrini dile getirmiştir.

Şekil 2.

Katılımcı 2'nin Etkili Öğretmen Modeli

Şekil 2’de görüldüğü üzere Katılımcı 2, etkili öğretmen özelliklerine dair 10 bilişsel kurguya sahiptir. Bunların 5’i mesleki bilgi ve beceriler ile ilgili iken 5’i kişilik özelliğidir. Katılımcının dağarcık örgüsü analizinde dikkat çeken noktalardan birisi “dersi aktif işlemek” ile “öğrenciye değer verme” kurgularının %100 oranında eşleşmesidir. Buna bağlı olarak “yüksek akademik bilgiye sahip” kurgusu da bu örgüyle ilintili görülmektedir. %100 oranındaki bu eşleşme, öğrencinin bu konuda fikirlerinin çok net olduğuna, hatta kalıplaşmış sayılabileceğine işaret eder. Sözlü mülakatta kendisine bu durumu sorduğumuzda:

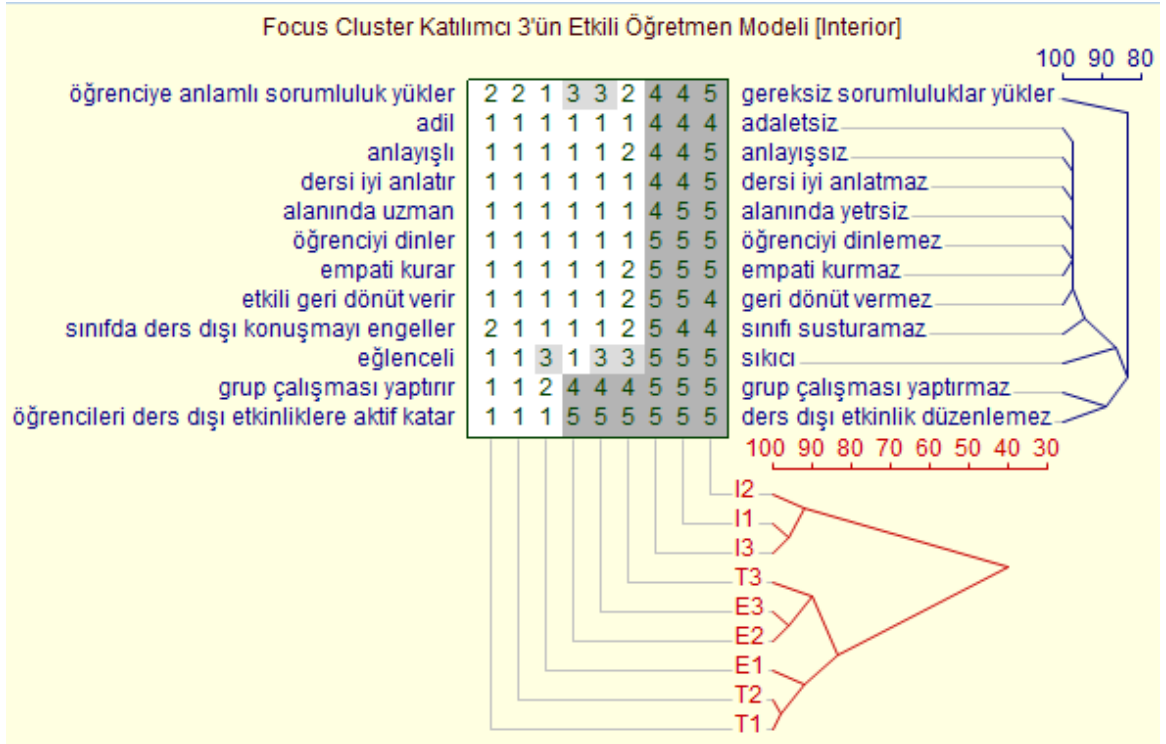
“Bence dersini aktif bir şekilde işlemek her bir öğrenciye hitap etmek için farklı tekniklerden yararlanma, dersi geçiştirmeme ve dolayısıyla dolu dolu bir 40 dakika demektir. Bunu da ancak yüksek akademik bilgiye sahip, öğrencisini seven, ona değer veren öğretmenler yapar diye düşünüyorum.”

şeklinde ifade etmiştir.

Bir diğer kalıplaşmaya yakın bağ % 97 oranında eşleşme görülen “alanında uzman” ile “dersi sevdirebilir” kurgularında saptanmıştır. Katılımcının “yenilikçi” kurgusunun diğer kurgularından bağımsız ve izole durduğu görülmüştür. Öğrencinin bu kurguya yeni ulaştığı ve henüz diğer kurguları kadar içselleştiremediği söylenebilir. Yeni tanıdığı bir öğretmen, bu kavramı yakın zamanda bir başkasından duyması, ya da yakın zamanda yaşadığı bir deneyim bu izolasyonun olası nedenleri arasındadır.

Şekil 3.

Katılımcı 3'ün Etkili Öğretmen Modeli

Şekil 3, Katılımcı 3'ün etkili öğretmene dair fikirlerini ortaya koymaktadır. Buna göre 7'si ders içi davranış, 5'i kişisel özellik ve ders dışı davranış kapsayan toplam 12 düşünceye sahiptir. Öğrencinin dağarcık örgüsü incelendiğinde “öğrenciye anlamlı sorumluluk yükler” kurgusunun diğer tüm kurguları içine alan bir üst terim şeklinde yer aldığı saptanmıştır. Öğrenciye bunun olası nedenlerini sorduğumuzda:

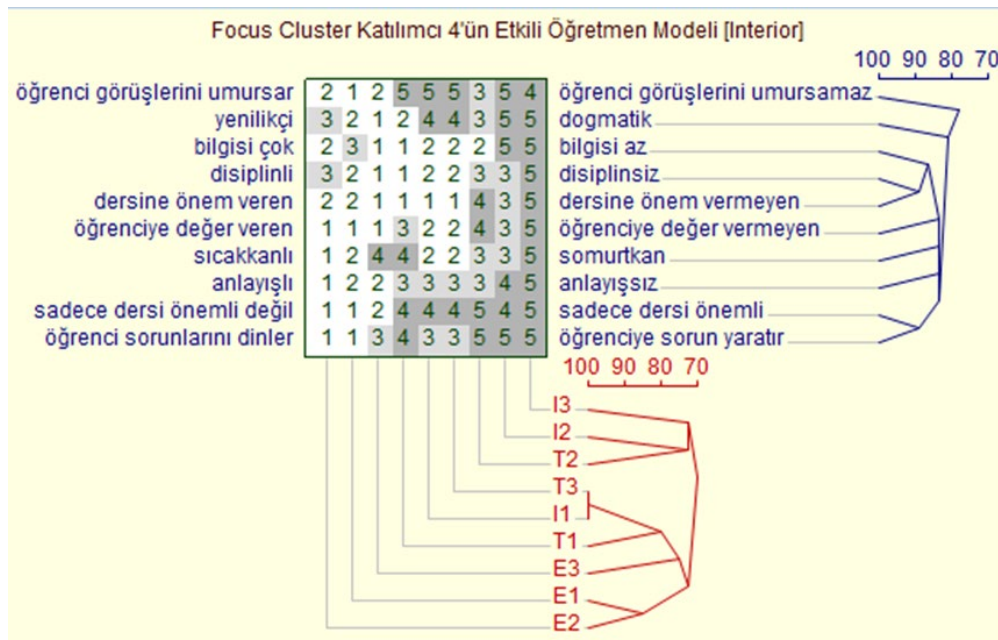
“Bize bir katkı sağlamayacak, zaman israfına yol açacak etkinlikler yapılmasından hiç hoşlanmam. Verilen her görev bizi geliştirmeli, daha ileriye götürmeli ve bir amaca hizmet etmelidir.”

diye düşündüğünü belirtmiştir.

Katılımcının 8 kurgusunun birbiriyle %98 oranında ilişkili olduğu gözlenmiştir. Bu kurgular yarı yarıya mesleki bilgi ve beceriler ile kişilik özelliklerinden oluşmuştur. Demek oluyor ki katılımcının bilişsel kurgularından ikisi birbiriyle bağlantılı ve iç içedir. Buna göre “adil, anlayışlı, öğrenciyi dinleyen ve empati kuran” öğretmenler aynı zamanda “dersi iyi anlatan, etkili geri dönüt veren, sınıfta ders dışı konuşmayı engelleyen ve alanında uzman” öğretmenlerdir.

Şekil 4.

Katılımcı 4'ün Etkili Öğretmen Modeli

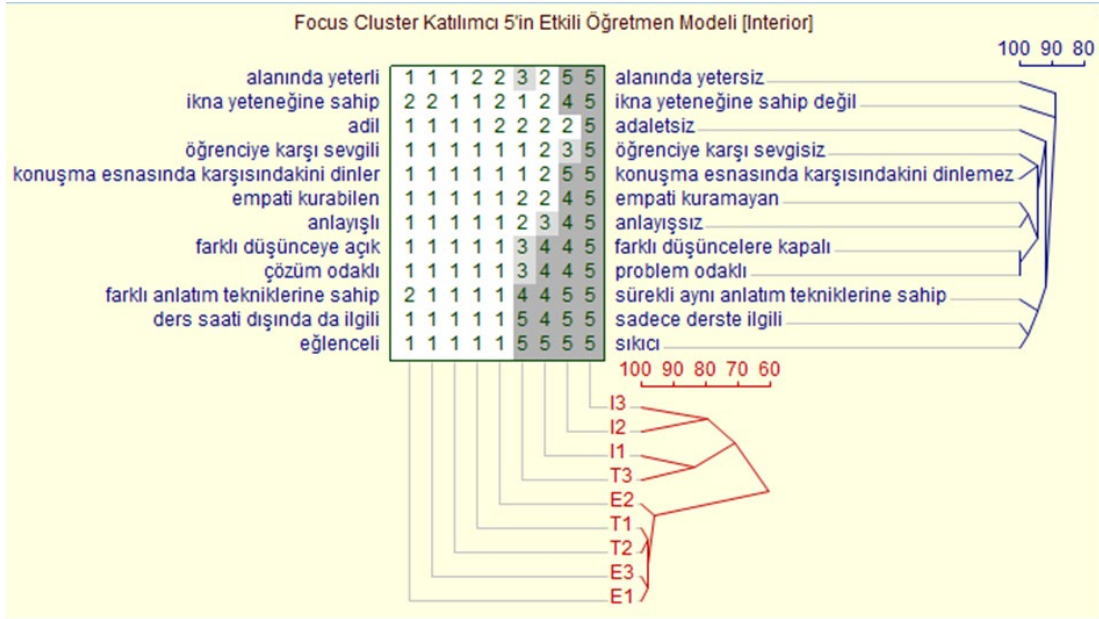

Katılımcı 4'ün 10 bilişsel kurguya sahip olduğu görülmüştür. Bunlardan 8'i kişilik özellikleri, 2'si mesleki bilgi ve becerilerdir. Kurguların içerik incelemesi sonucunda dikkat çeken bir nokta katılımcının “öğrenciye değer verme, öğrenci görüşlerini umursama, öğrenci sorunlarını dinleme, sadece derse önem vermeme” gibi benzer kurguları yinelemesidir. Ölçek doldurulurken bu kurguların benzerlik gösterdiği, dilediği takdirde tek bir kurgu şeklinde kayıt altına alınabileceği söylendiğinde; katılımcı her birinin farklı ve çok önemli olduğunu, dolayısıyla ayrı yazılmasını istediğini dile getirmiştir.

“Öğrencisini dinlemeyen, bir birey olarak öğrencisine ve aynı zamanda hislerine, düşüncelerine değer vermeyen, kısacası onu anlamaya çalışıp sevmeyen öğretmenden onu etkilemesini, onun kalbine dokunmasını bekleyemeyiz.” diye düşündüğünü ifade etmiştir.

Şekil 5.

Katılımcı 5'in Etkili Öğretmen Modeli

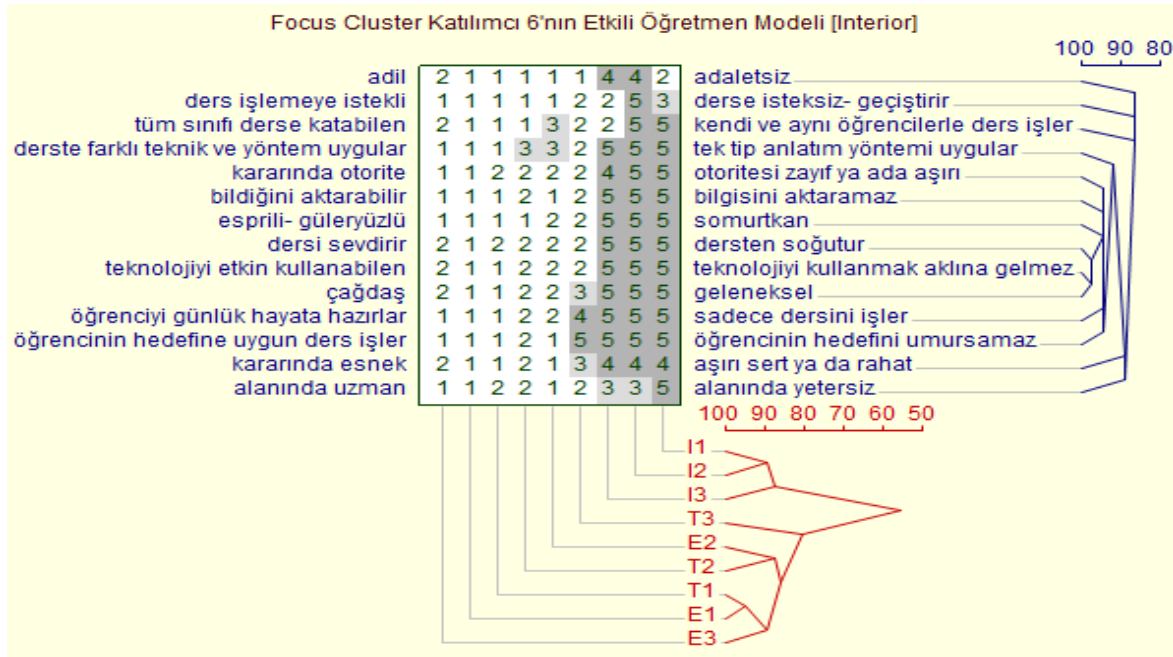
Şekil 5' te görüldüğü üzere Katılımcı 5 etkili öğretmene dair 12 bilişsel kurguya sahiptir. Bu kurgulardan 10'u kişilik özelliği; 2'si mesleki bilgi ve becerilerle alakalıdır. "Farklı düşüncelere açık olması" ile "çözüm odaklı olması" %100 oranında eşleşmiştir. Diğer bir deyişle katılımcının zihninde farklı düşüncelere kapalı olan öğretmenler net bir şekilde problem odaklı olarak kodlanmış olabilir. Bu eşleşme katılımcının zihninde "karşısındakini dinleme, öğrenciye karşı sevgi dolu olma, empati kurma ve anlayışlı olma" kurgularıyla birlikte bir kurgu öbeği oluşturmuştur. "Adil olma" özelliği bu 6 kurgudan oluşan öbeği içine alan bir şemsiye terim olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu da demek oluyor ki Katılımcı 5'e göre bu özellikleri barındırmak için adil olmak bir ön koşul niteliğindedir.

Şekil 6' da görüldüğü üzere Katılımcı 6, etkili öğretmene dair 14 bilişsel kurguya sahiptir. En yakın eşleşme, %99 oranında, "çağdaşlık" ve "teknolojiyi etkin kullanabilme" kurgularında saptanmıştır. Bu konuyu sordüğümüzda Katılımcı 6:

"Kimi öğretmenlerimiz o kadar geleneksel ki hâlâ ilk atandığı yıllardaki gibi ders işlemekte ısrarcı davranıyor. Akıllı tahtayı hiç açmadan, oturduğu yerden sadece anlatım ve soru-cevap yöntemleriyle... Hâlbuki dersleri pekiştirebileceğimiz o kadar pratik ve işlevsel uygulamalar var ki... Etkili bir öğretmen teknolojiyi kendisi çok iyi kullanamasa bile gerektiğinde bizlerden yardım alarak derslerde doğru zamanda kullanarak bir avantaja çevirebilmeli diye düşünüyorum." diye belirtmiştir.

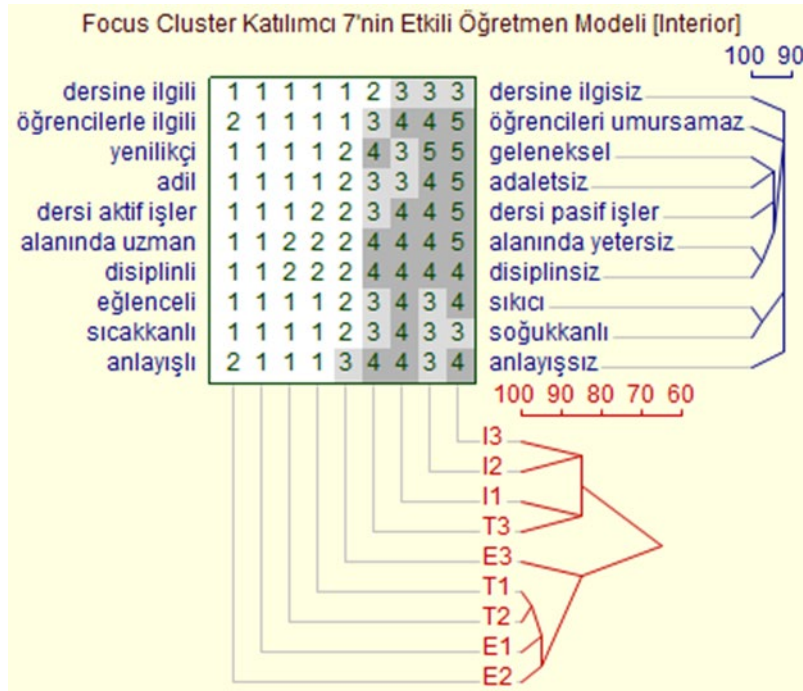
Şekil 6.

Katılımcı 6'nın Etkili Öğretmen Modeli

Şekil 7.

Katılımcı 7'nin Etkili Öğretmen Modeli

Katılımcı 7, etkili öğretmen özelliklerine dair 10 bilişsel kurguya sahiptir (Şekil 7). Bunlardan 8'i kişisel özellikler, ikisi mesleki bilgi ve becerilerle alakalıdır. “Alanında uzmanlık” ve “disiplinli

olma” özellikleri %97 oranında eşleşmiştir. Aynı şekilde %97’lik bir eşleşme “eğlenceli” ve “sıcakkanlı” olma özellikleri arasında görülmüştür. Buna göre, katılımcı 7’nin kişisel tecrübelerine göre alanında uzman öğretmenler disiplinli iken; sıcakkanlı öğretmenler aynı zamanda eğlencelidir.

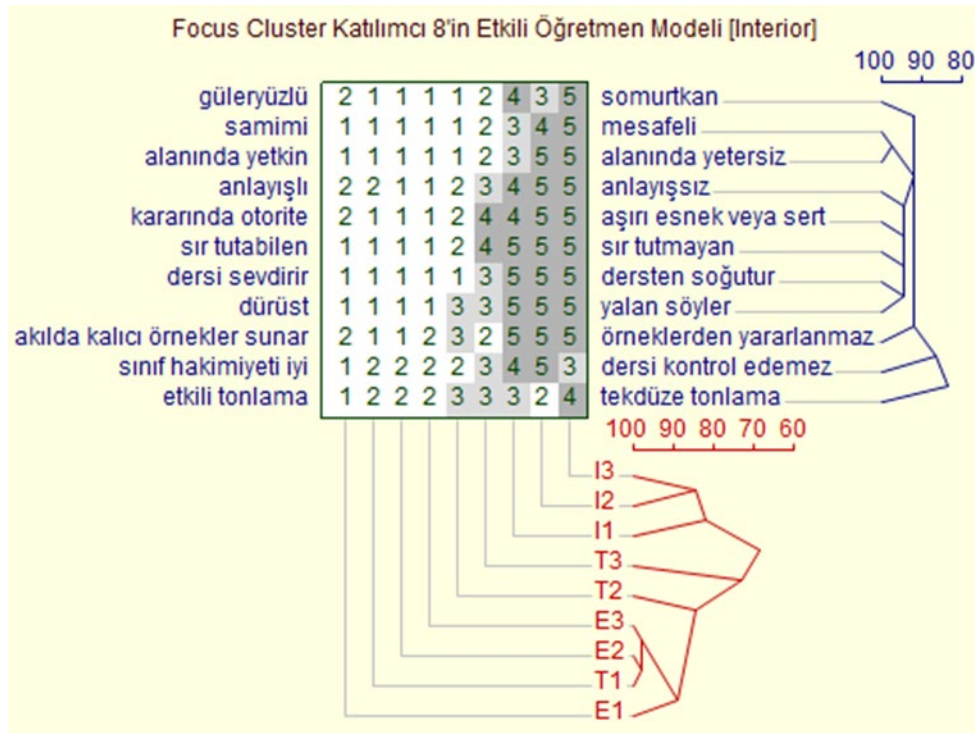
“Yenilikçi” ve “adil” olma özellikleri arasında %95 oranında bir eşleşme gözlemlenmiştir. Katılımcı 7 sözlü görüşmede bu konuyla ilgili olarak:

“Genel anlamda düşünürsek yenilikçi bireyler değişime ve gelişime açıktır. Çok okur, başkalarıyla iletişime girer, eğitimlere katılır... Bir şekilde farklı görüş ve duruşlara isteyerek maruz kalır ve zamanla farklı görüşlere saygı duymayı öğrenir. Kendi sınırlarını aşan ya da aşmaya niyet eden kişilerden başkasını sınırlamasını, kalıplara sokmasını ya da yargılamasını bekleyemeyiz. Ben şahsen bu sebeple, yenilikçi insanların aynı zamanda saygılı ve adaletli olduğunu düşünüyorum. Yenilikçi öğretmene gelirse, kendini geliştirmek isteyen öğretmenler aynı zamanda bir öğrenci gibi düşünebilir ve empati kurarak her öğrenciye adil davranır diye düşünüyorum.”

şeklinde düşüncelerini dile getirmiştir.

Şekil 8.

Katılımcı 8’in Etkili Öğretmen Modeli

Şekil 8’ de görüldüğü üzere, Katılımcı 8’in etkili öğretmene dair 11 bilişsel kurgusu bulunmaktadır. Bunlardan 3’ü mesleki bilgi ve beceriler; 8’i kişisel özellikler ile bağlantılıdır. En düşük bağ “sınıf hâkimiyeti iyi” ve “etkili tonlama” kurgularında kurulmuştur. Bu iki kurgu birbirlerinden ve

diğer kurgulardan nispeten bağımsız gözlenmiştir. Bu durum sorulduğunda Katılımcı 8, muhtemel sebebin bu sene tanıştığı etkisiz (E3) olduğunu düşündüğü bir öğretmenden kaynaklandığını dile getirmiştir. Yeni tanıştığı bu öğretmeni sürekli aynı ses tonuyla konuşması ve dersi kontrol edememesinden dolayı etkisiz bulunduğunu söylemiştir. Katılımcının dağarcığına yeni eklenen kurguların mevcut kurgularıyla henüz ilişkilendirilmemiş olduğu, dolayısıyla rep-grid analizinde diğer kurgularından izole şekilde yer aldıkları görülmüştür.

Katılımcıların Bilişsel Kurgularının Etkili Öğretmenin Taşınması Gereken Değerler ile İlişkilendirilmesi

Rep-grid ölçeği analizi, içerik analizi ve sözlü görüşmelerden sonra katılımcıların belirttiği bilişsel kurgular bir kez de MEB'in Değerler Eğitimi yönetmeliğinde geçen değerlerle ilişkisi bakımından değerlendirilmiştir. Katılımcıların ifade ettiği bilişsel kurguların bazılarını birden fazla değerle ilişkilendirmek mümkündür. Bu durum, çalışmanın verilerini oluşturan bilişsel kurguların genel geçer bilgidan ziyade kişiye has, öznel fikirler olmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin, anlayışlı olma özelliği hoşgörü değerinin yanı sıra empati değeriyle de ilişkilendirilebilir. Bu şekilde ikileme düşüldüğü durumlarda katılımcı görüşüne başvurulmuştur. Değerlerle ilişkili olduğu düşünülen bilişsel kurgular, tekrar edilme sıklıkları ve hangi değerle alakalı olduğu Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3.

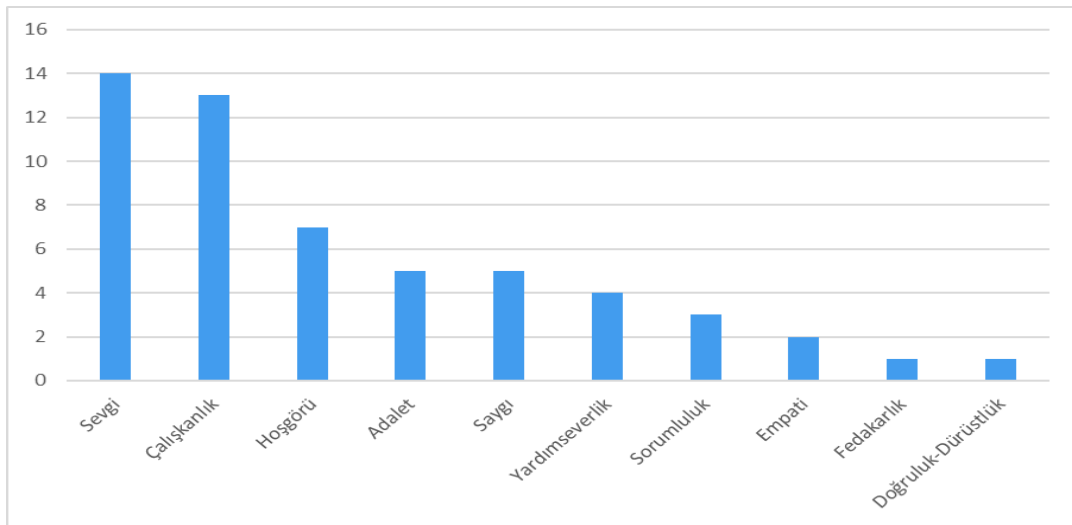
Bilişsel Kurgu – Değer Eşleştirmesi

Bilişsel Kurgu	Kurgu Frekans	Değer	Değer Frekans
Sıcakkanlı (Samimi)	3	Sevgi	14
Güler yüzlü	4		
Sevecen (anaç)	2		
Öğrenciye değer verir	5		
Alanında uzman	5	Çalışkanlık	13
Yüksek akademik bilgiye sahip	1		
Dersi aktif işler	3		
Yenilikçi	4		
Anlayışlı	6	Hoşgörü	7
Açık görüşlü	1	Adalet	5
Adil	5		
Öğrenci görüşlerine saygı duyar	5	Saygı	5
Öğrenciyi destekler	3	Yardımseverlik	4
Öğrencinin hedefine uygun ders işler	1		
Dersine önem verir	2	Sorumluluk	3
Ders işlemeye istekli	1		
Empati kurar	2	Empati	2
Özverili	1	Fedakârlık	1
Dürüst	1	Doğruluk-Dürüstlük	1

Tablo 3’te görüldüğü üzere bilişsel kurgular toplam 10 değer ile ilişkilendirilmiştir. Bu değerler içerisinde en çok karşılaşılan değerler “sevgi” (f:14) ve “çalışkanlık” (f:13), en az karşılaşılan değerler ise “doğruluk-dürüstlük” (f:1) ve “fedakarlık” (f:1) olmuştur. Şekil 9 özel yetenekli ortaöğretim öğrencilerinin etkili öğretmene ilişkin bilişsel kurgularında öne çıkan değerlerin dağılımını göstermektedir.

Şekil 9.

Değerlerin Frekansı

Tartışma ve Sonuç

Bu araştırma ile ortaöğretim düzeyinde öğrenim gören özel yetenekli öğrencilere göre etkili, ideal ve nitelikli öğretmenin nasıl olması ve hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorularına cevap aranmıştır. Elde edilen bulgular, etkili öğretmenlik algısının öğrenciler açısından yalnızca mesleki yeterlikler üzerinden değil; öğretmenin kişisel özellikleri ve değer yönelimi üzerinden şekillendiğini göstermektedir. Bu sonuçlar, alanyazındaki benzer çalışmalarla büyük ölçüde örtüşmektedir.

Katılımcı öğrencilerin etkili bir öğretmende bulunması gereken mesleki ve kişisel özellikleri benzer biçimlerde tanımlamaları, etkili öğretmen algısına ilişkin ortak bir bilişsel çerçevenin varlığına işaret etmektedir. Benzer biçimde, Küçükahmet (2003) ve Stronge (2018) öğretmen etkililiğine ilişkin çalışmalarında, öğrencilerin öğretmenleri değerlendirirken benzer ölçütleri kullandıklarını ve ortak beklentiler geliştirdiklerini belirtmektedir.

Araştırmada katılımcıların, öğretmenin kişisel özelliklerine mesleki özelliklerinden daha fazla vurgu yapmaları, öğretmen-öğrenci ilişkisinin niteliğinin özel yetenekli öğrenciler açısından belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, Noddings’in (2013) bakım etiği yaklaşımıyla ve Hattie’nin (2009) öğretmen-öğrenci ilişkisinin öğrenme üzerindeki etkisine vurgu yapan bulgularıyla örtüşmektedir.

Katılımcıların etkili öğretmende en çok anlayış, alanında uzmanlık, adalet, öğrenciye değer verme, öğrenci görüşlerini önemseme ve güler yüzlülük gibi özellikler olması gerektiğini vurgulamaları, etkili öğretmenliğin hem mesleki hem de değer temelli boyutlar içerdiğini ortaya koymaktadır. Benzer sonuçlar, Kavcar (1999), Özabacı ve Acat (2005) tarafından yapılan çalışmalarda da etkili öğretmenin sahip olması gereken insani ve etik özellikler bağlamında rapor edilmiştir.

Yenilikçilik, çağdaşlık ve açık görüşlülük gibi özelliklerin öğrenciler tarafından etkili öğretmen algısıyla ilişkilendirilmesi, öğretmenin kendini sürekli geliştirmesi ve değişime açık olması beklentisini yansıtmaktadır. Bu durum, Fullan'ın (2016) öğretmenlerin değişen eğitim ortamlarına uyum sağlama sorumluluğuna ilişkin vurgularıyla Day'ın (2004) mesleki gelişim ve öğretmen kimliği çalışmalarındaki bulgularıyla paralellik göstermektedir.

Kararında otorite, esneklik ve iyi sınıf hâkimiyeti gibi kavramların, aşırı disiplinli ya da aşırı serbest bir öğretmen modelini değil; dengeli bir öğretmen profilini ifade edecek şekilde kullanılması, çağdaş sınıf yönetimi anlayışıyla örtüşmektedir. Evertson ve Weinstein (2006), etkili sınıf yönetiminin katı kurallardan ziyade karşılıklı saygı ve dengeye dayalı bir liderlik anlayışı gerektirdiğini vurgulamaktadır.

Katılımcıların öğretmenin alanında uzman olmasını ve çeşitli öğretim yöntemlerini etkili biçimde kullanabilmesini önemsemeleri, öğretmen etkililiğinin pedagojik bilgi ve uygulama becerileriyle yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, Shulman'ın (1987) pedagojik alan bilgisi kavramı ve Darling-Hammond'un (2017) öğretmen yeterlikleri üzerine yaptığı çalışmalarla örtüşmektedir.

Katılımcıların etkili öğretmeni, öğrencileri yalnızca akademik açıdan değil; aynı zamanda hayata hazırlayan, karar alma süreçlerinde destekleyen bir sınıf lideri olarak tanımlamaları, öğretmen rolünün rehberlik ve değer aktarımı boyutunu ön plana çıkarmaktadır. Benzer biçimde Biesta (2015), öğretmenin temel işlevlerinden birinin öğrencilerin kişisel ve toplumsal gelişimine rehberlik etmek olduğunu ifade etmektedir.

Katılımcı öğrencilerin etkili öğretmene ilişkin bilişsel kurgularının, Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Yönergesi'nde yer alan değerlerle örtüşmesi, öğretmen etkililiğinin ulusal eğitim politikalarında vurgulanan değerlerle uyumlu olduğunu göstermektedir. Bu bulgu, değerler eğitiminin öğretmenlik mesleğinin ayrılmaz bir parçası olduğunu ortaya koyan Lickona'nın (1991) çalışmalarıyla da desteklenmektedir.

Öneriler

Araştırma bulgularına dayalı olarak aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

1. Bu çalışmada özel yetenekli öğrencilerin etkili öğretmen algılarında öğretmenin kişisel özelliklerine ve değer yönelimine mesleki yeterliklerden daha fazla önem verdikleri görülmüştür. Bu doğrultuda,

öğretmen yetiştirme programlarında etkili öğretmenlik kavramının yalnızca pedagojik bilgi ve beceriler çerçevesinde değil, değerler eğitimi ve etik boyut ile birlikte ele alınması önerilmektedir. Bu öneri, öğretmenlik mesleğinin insani ve ahlaki yönüne vurgu yapan çalışmalarla da örtüşmektedir (Noddings, 2013; Lickona, 1991).

2. Katılımcı öğrencilerin adalet, empati, öğrenciye değer verme ve anlayış gibi değerlere yönelik güçlü vurguları dikkate alındığında, hizmet içi eğitim programlarının öğretmenlerin bu değerleri sınıf içi uygulamalara yansıtılabilmelerini destekleyecek biçimde yapılandırılması önerilmektedir. Öğretmenlerin değer temelli yaklaşımlar geliştirmeleri, sınıf ortamının niteliğini ve öğrenci-öğretmen ilişkisini güçlendiren temel unsurlardan biridir (Evertson & Weinstein, 2006; Biesta, 2015).

3. Araştırmada öğrencilerin etkili öğretmeni, yalnızca akademik başarıya odaklanan bir öğretici olarak değil; öğrencilerini hayata hazırlayan, karar alma süreçlerinde destekleyen bir sınıf lideri olarak tanımladıkları görülmüştür. Bu bağlamda, öğretmen eğitiminde liderlik, rehberlik ve öğrenci merkezli yaklaşım becerilerini geliştirmeye yönelik uygulamalara daha fazla yer verilmesi önerilmektedir (Fullan, 2016; Darling-Hammond, 2017).

4. Yenilikçilik ve çağdaşlık gibi özelliklerin etkili öğretmen algısında ön plana çıkması, öğretmenlerin mesleki gelişimlerini sürekli kılmalarının önemini ortaya koymaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin mesleki gelişim süreçlerinin desteklenmesi; farklı öğretim yöntem ve tekniklerini tanımlarına, teknolojiyle bütünleşik uygulamalar geliştirmelerine olanak sağlayacak yapıların güçlendirilmesi önerilmektedir (Day, 2004; Hattie, 2009).

5. Bu çalışmada özel yetenekli öğrencilerin etkili öğretmene ilişkin bilişsel kurgularının Millî Eğitim Bakanlığı Değerler Eğitimi Yönergesi'nde yer alan değerlerle örtüştüğü görülmüştür. Bu durum, ulusal eğitim politikalarında vurgulanan değerlerin öğretmen uygulamalarına yansıtılmasının önemini ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda, öğretmenlerin değerler eğitimine ilişkin farkındalıklarını artırmaya yönelik okul temelli çalışmaların yaygınlaştırılması önerilmektedir.

6. Araştırma, özel yetenekli öğrencilerin bakış açısıyla etkili öğretmen algısını nitel bir yaklaşımla ele almıştır. Gelecek çalışmalarda, farklı okul türleri, farklı yaş grupları ve farklı öğrenci profilleriyle benzer araştırmaların yürütülmesi; elde edilen bulguların karşılaştırılmasına ve genellenebilirliğinin tartışılmasına katkı sağlayacaktır. Ayrıca nicel ve karma yöntemli çalışmalarla bu bulguların desteklenmesi önerilmektedir.

Etik Beyanı: Bu çalışmada “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi”nde belirtilen kurallara uyulduğunu ve “Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğine Aykırı Eylemler”e dayalı hiçbir işlem yapmadığımızı beyan ederiz. Aynı zamanda tüm yazarların çalışmaya katkıda bulunduğunu, yazarlar arasında herhangi bir çıkar çatışmasının bulunmadığını, tüm etik ihlallerde tüm sorumluluğun makale yazarlarına ait olduğunu beyan ederiz.

Kaynakça

- Biesta, G. (2015). *Good education in an age of measurement: Ethics, politics, democracy*. Routledge.
- Cornelius-White, J. (2007). Learner-centered teacher–student relationships are effective: A meta-analysis. *Review of Educational Research*, 77(1), 113–143. <https://doi.org/10.3102/003465430298563>
- Çeliköz, N. ve Çetin, F. (2004). Anadolu öğretmen lisesi öğrencilerinin öğretmenlik mesleğine yönelik tutumlarını etkileyen etmenler. *Millî Eğitim Dergisi*, (162). <https://dergipark.org.tr/tr/pub/milliegitim/issue/33665/373792>
- Darling-Hammond, L. (2017). Teacher education around the world: What can we learn from international practice? *European Journal of Teacher Education*, 40(3), 291–309. <https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1315399>
- Day, C. (2004). *A passion for teaching*. RoutledgeFalmer.
- Denicolo, P., Long, T., & Bradley-Cole, K. (2016). *Constructing grounded theory: A practical guide through qualitative analysis*. Sage.
- Evertson, C. M., & Weinstein, C. S. (2006). *Handbook of classroom management: Research, practice, and contemporary issues*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Fransella, F., Bell, R. & Bannister, D. (2004). *A Manual for Repertory Grid Technique*. England: John Wiley & Sons Ltd.
- Fullan, M. (2016). *The new meaning of educational change* (5th ed.). Teachers College Press.
- Halstead, J. M., & Taylor, M. J. (2000). Learning and teaching about values: A review of recent research. *Cambridge Journal of Education*, 30(2), 169–202. <https://doi.org/10.1080/03057640050075169>
- Hattie, J. (2009). *Visible learning: A synthesis of over 800 meta-analyses relating to achievement*. Routledge.
- Hoon, L .S., & Tomiko, K. (2008). Intercultural Communication in the Japanese Language Classroom in Singapore: A Comparison of Students' and Teachers' Perceptions. *Journal of Intercultural Communication*, 16. <https://immi.se/intercultural/>
- Kavcar, C. (1999). *Eğitimde öğretmen faktörü*. Milli Eğitim Yayınları.
- Kelly, G. A. (1955). *The psychology of personal constructs* (Vols. 1–2). Norton.
- Küçükahmet, L. (2003). *Öğretimde planlama ve değerlendirme*. Nobel Yayıncılık.
- Lickona, T. (1991). *Educating for character: How our schools can teach respect and responsibility*. Bantam Books.

- Noddings, N. (2013). *Caring: A relational approach to ethics and moral education* (2nd ed.). University of California Press.
- Özabacı, N., & Acat, M. B. (2005). Öğretmen adaylarının kendi değerleri ile öğretmenlik mesleğine ilişkin değerlerinin karşılaştırılması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 11(4), 463–478.
- Shulman, L. S. (1987). Knowledge and teaching: Foundations of the new reform. *Harvard Educational Review*, 57(1), 1–22. <https://doi.org/10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411>
- Stronge, J. H. (2018). *Qualities of effective teachers* (3rd ed.). ASCD.
- Tirri, K. (2011). Teacher values underlying professional ethics. *International Journal of Educational Research*, 50(3), 136–146. <https://doi.org/10.1016/j.ijer.2011.07.012>
- Wentzel, K. R. (2012). Teacher–student relationships and adolescent competence at school. *Educational Psychologist*, 47(1), 1–13. <https://doi.org/10.1080/00461520.2011.587698>